

ЗІ ЩИРОЮ ДОБРОЗИЧЛИВІСТЮ, АЛЕ З ХОЛОДНИМ РОЗУМОМ

Marko Bojczun. Towards a Political Economy of Ukraine: Selected Essays, 1990–1995. Stuttgart: ibidem-Verlag, 2020, 296 p.

Після початку в 2014 році війни на сході Україна привернула увагу не лише основних світових ЗМІ, а й багатьох політичних оглядачів, істориків, соціологів і економістів, які почали вивчати та коментувати витоки української кризи. Книга Марка Бойцуна дуже відрізняється від більшості цих досліджень, оскільки вона написана вченим, який майже все своє життя присвятив вивченню історії України, її історичної соціології та економіки.

Книга побудована у вигляді збірника статей автора, написаних у різний час по гарячим слідам подій, що відбувались у незалежній Україні, але з холодним розумом. Більшість із них з'явилась ще до сплеску інтересу до України.

Автор висвітлює всі основні етапи розвитку сучасної української незалежної держави починаючи з 1991 р. до Майдану 2013–2014 рр. та початку війни (включаючи еволюцію політичної системи від парламентської до президентської, а потім до парламентсько-президентської республіки), а також вплив політичних реформ на перетворення України з країни з високопотужним науково-технічним потенціалом, яка спеціалізувалася на машинобудуванні, на нову «житницю Європи». Останній, заключний текст книги — це короткий, але глибокий аналіз витоків української кризи, який переконливо демонструє, що взаємодія внутрішніх і зовнішніх сил має руйнівні наслідки для країни.

Книга захоплює тим, що в ній відображено не тільки фактичні події в Україні, а й сподівання та очікування керівництва країни на кожному етапі її існування, але при цьому напрочуд точно вказано на основні суперечності розвитку української економіки та політичної системи. Завдяки такому підходу читач отримує не тільки наукову публікацію, а й сповнену драматизму хроніку боротьби української держави за краще місце в ієрархії світової економічної системи — яка, на жаль, призвела

до втрати країною позицій однієї з найбільш розвинених у регіоні та поступового її перетворення на чи не найбіднішу. Автор розповідає нам історію того, як країна з *«найкращими економічними можливостями з-серед усіх республік Радянського Союзу для здійснення успішного переходу до ринкової економіки»* (так це формулює Бойцун, посилаючись на дослідження Deutsche Bank, опубліковане в 1991 році) здійснила його мабуть у найменш вдалий спосіб. На певних етапах Україна мала кращі результати, ніж деякі сусідні країни, але зараз вона міцно утримує останню позицію в регіоні за рівнем реального доходу і ВВП на душу населення, індексом людського розвитку та іншими показниками.

В 2013 році мені пощастило брати інтерв'ю у Іммануеля Валлерстайна про драматичні наслідки світової економічної кризи 2008—2009 років для України. Він тоді підкреслив, що Помаранчева революція 2004 року *«не мала стосунку до трансформації ролі України у світовій системі»*, і книга Бойцуна містить достатню інформацію, щоб зрозуміти, чому обидва повстання на Майдані в 2004 і 2014 роках закінчились подальшим перетворенням України на джерело сировини та переважно необроблених харчових продуктів.

Відповідь на питання про вплив подій 2004 і 2014 років на статус України в світі не така очевидна, як здається, і книга Бойцуна — це, мабуть, одна з небагатьох наукових робіт, яка не вдається до суттєвих спрощень. В ній показано, що обидва політичні табори, які змагались за владу в Україні в 2000-х роках, безсумнівно боролися за краще місце для країни у світовій капіталістичній системі, обидва робили спроби інтегрувати Україну до світового ринку як виробника готової продукції з більш високою доданою вартістю, обидва намагались залучити прямі інвестиції в технологічну модернізацію. І обом це на вдалося.

Яку роль відіграли ЄС та США у 90-х роках у протидії виходу на світові ринки технологічно розвинених галузей України як можливих конкурентів? Наскільки спадщина радянської системи, пов'язана як із недорозвиненістю інститутів незалежної держави, так і з приголомшливою корупцією та бурхливим розквітом тіньової економіки, визначила траєкторію нашого розвитку? Чи справді переконання та ілюзії щодо вільного ринку завадили політичним елітам вчасно усвідомити, що інтереси нових місцевих олігархічних бізнес-кланів не завжди пов'язані з розвитком країни? Автор також допомагає зрозуміти шкідливу роль короткострокових спекулятивних іноземних інвестицій (втеча яких сприяла посиленню економічного шоку в 2009 році). І наскільки значною була роль російського та західного імперіалізму у вибуху української кризи та війни, в результаті якої загинули десятки тисяч людей і мільйони стали переміщеними особами? Війни, яка і досі триває на сході України.

Усі ці питання не такі вже й однозначні. Але на них потрібно знайти відповідь, щоб зрозуміти українську кризу. Відповіді, звісно, залежатимуть від того, *«у кого ви вчитеся та з ким і як ви вивчаєте світ-систему»*, як сказав Валлерстайн. І якщо ви хочете вичерпних і неупереджених відповідей, книга Бойцуна — те, з чого варто починати. Його стиль як завжди дуже точний, обережний, але прямий.

Бойцун закінчує свою книгу спробою проаналізувати наш невдалий досвід. В чому полягає невдача України? Перш за все, у неспроможності правлячих класів та олігархії відповідати очікуванням українського народу та водночас захищати незалежність і свободу країни (оскільки єдиною свободою, яку вони здобули, є свобода уникати оподаткування та вивозити капітал із країни). Він робить сумний висновок,

що рано чи пізно правлячий клас України змушений буде погодитися на підпорядкування країни одній з імперіалістичних сил, будь то Росія чи західні держави. Але це навряд чи буде прийняте без бою українським народом. До цього моменту ми бачили, що всі спроби українців відновити процвітання, соціальну справедливість і справжню демократію в Україні зазнали невдачі. І, як пише Бойцун: *«Ця невдача належить як українським, так і міжнародним лівим, як і всім іншим»*.

Слід додати, що урок України все ще залишається недостатньо вивченим. Пояснення причин кризи в більшості інших авторів обмежуються простими геополітичними схемами, які не залишають жодного місця для свідомої участі громадян у політиці та створюють ілюзію, що абсолютно все, що відбувається, визначається волею вузького кола осіб у Москві, Вашингтоні та Берліні. Але навряд чи можна однозначно пристати на такі пояснення, адже це означало би погодження з неможливістю демократії та соціальної справедливості.

Ця книга буде корисною всім, хто цікавиться сучасною Україною, а також тим, хто більш глибоко вивчає економіку чи політичну систему України, оскільки вона дає унікальний огляд взаємозв'язків між цими сферами.

З. ПОПОВИЧ,
Тулейнський університет Луїзіани
(The Tulane University of Louisiana),
м. Новий Орлеан, США